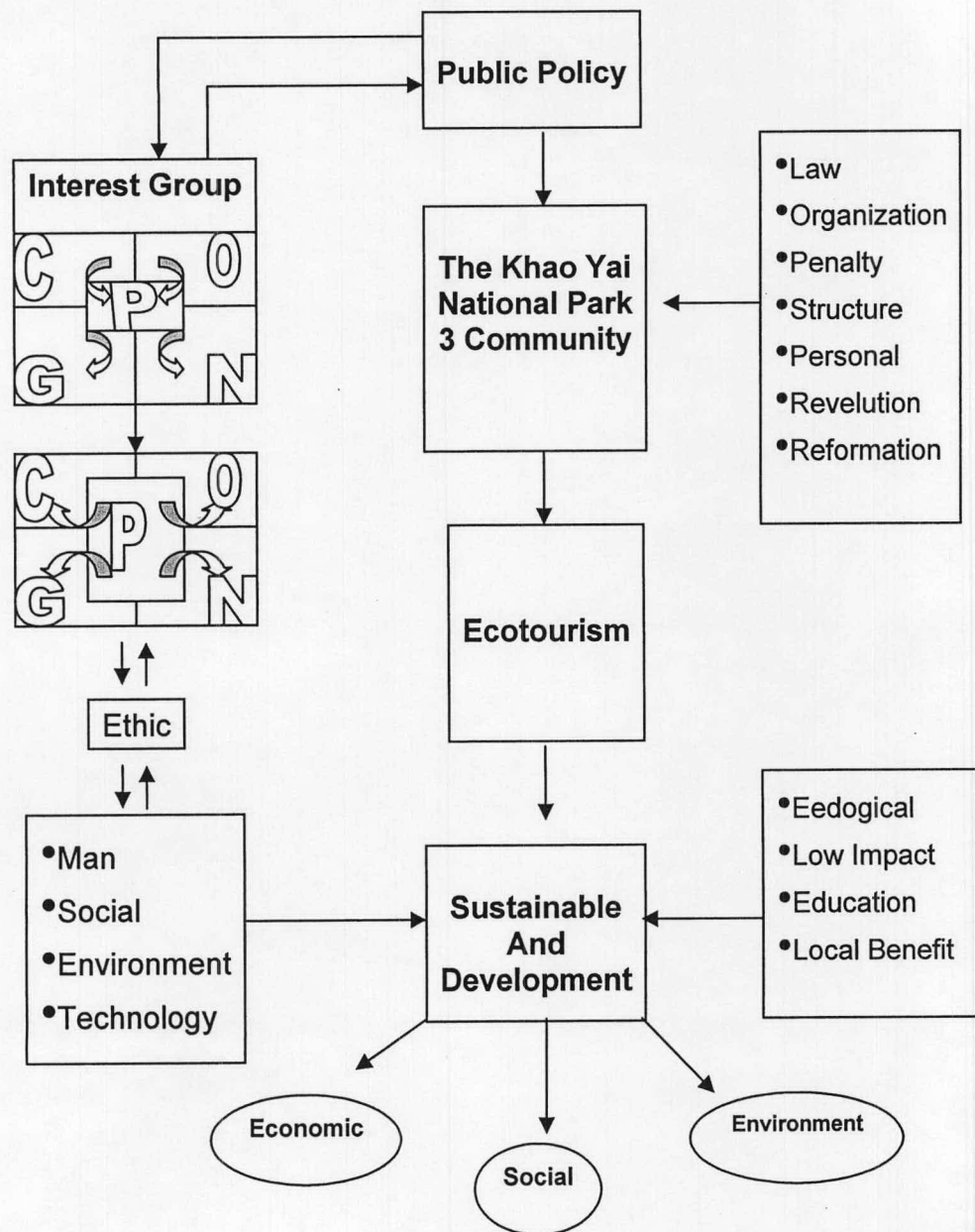

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชุมชนท้องถิ่น กับกลุ่มผลประโยชน์ภายใต้ นโยบายสาธารณะที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว สามารถสรุปความสัมพันธ์ได้ตามตารางข้างล่างต่อไปนี้

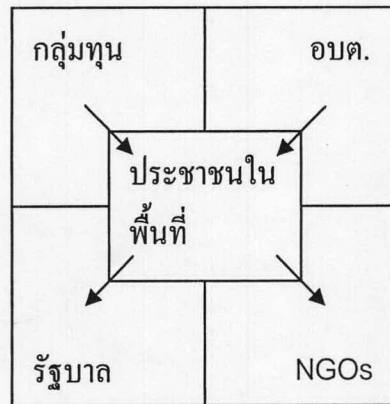
ตารางภาพที่ 23 ภาพความสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กับการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้ นโยบาย สาธารณะ

จากภาพความสัมพันธ์ของกลุ่มผลประโยชน์ อันประกอบไปด้วย ประชาชนในพื้นที่ กลุ่มทุน(แทนด้วย C) อบต.แทนด้วย (แทนด้วย O) รัฐบาล(แทนด้วย G) NGOs(แทนด้วย N) ประชาชนท้องถิ่น(แทนด้วย P) ที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3 ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ภายใต้ นโยบายสาธารณะ อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งสามารถพิจารณารายละเอียดได้จากหัวข้อย่อย เรื่องกลุ่มผลประโยชน์ และนโยบายของรัฐ

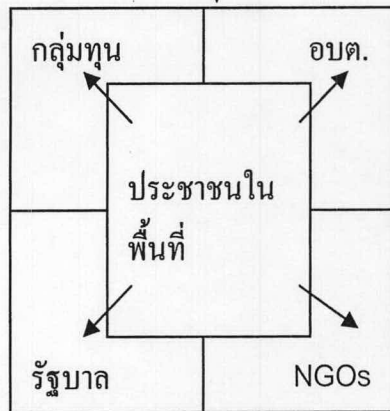
กลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group)

ในสภาวะปัจจุบัน กลุ่มทุนจากต่างถิ่นมีอำนาจทางการเงินสูง ร่วมกับ องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) ที่มีความสนใจในสิ่งแวดล้อมน้อย มีกรอบแนวคิดอยู่เพียงสร้างสาธารณูปโภค กวดขัน ประชาชนพื้นที่ ให้ไปในทิศทางที่ไม่ก่อให้เกิด เศรษฐกิจพอเพียง และยั่งยืน โดยมีรัฐบาล และ NGOs เป็นแรงหนุน

ปัจจุบัน

อนาคต

ตารางภาพที่ 24 ความสัมพันธ์ของกลุ่มผลประโยชน์

ในอนาคตประชาชนในพื้นที่ที่มีปริมาณมากขึ้น คุณภาพชีวิต และพื้นฐานความรู้สูงชัน การมีส่วนร่วม การมีบทบาท การใช้องค์ความรู้ ตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆ นำมาประสาน ประโยชน์ ร่วมกับ กลุ่มผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งนี้ กลุ่มผลประโยชน์แต่ละคน ต้องอยู่บนพื้นฐานที่มีจริยธรรม เดียวกันย่อมก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

นโยบายของรัฐ (Public Policy)

จากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ออกนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ ซึ่งประกอบไปด้วย 6 นโยบาย ได้แก่ นโยบายการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม นโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและบริการ การท่องเที่ยว นโยบายการจัดการการศึกษาและสื่อความหมายธรรมชาติ นโยบายการจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง นโยบายการส่งเสริมการตลาดและบริการนำเที่ยว นโยบาย การส่งเสริมการลงทุน ซึ่งนโยบายเหล่านี้ก็จะนำไปสู่นโยบายด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

นโยบายของรัฐบาล จัดเป็นแผนพัฒนาระดับประเทศ โดยต้องคำนึงถึง “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา พัฒนาศักยภาพคน และเพิ่มโอกาสการพัฒนา พร้อมทั้งกระจายรายได้และความเจริญสู่ภูมิภาคและชนบท เอื้อประโยชน์ต่อท้องถิ่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มี ลักษณะ เป้าหมายเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism) สร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวในการศึกษา ชื่นชมและเพลิดเพลินกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการ กระจายรายได้ได้อย่างเสมอภาค เป็นกระแสที่ได้รับความนิยมมากทั่วโลก มีหลักการและนโยบาย ต่างๆ ออกมามากมาย ที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมไม่ เสื่อมโทรม

การวางแผนกิจกรรมการท่องเที่ยว ต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีการรณรงค์ให้ความรู้สร้างทัศนคติและจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และควรมีกิจกรรมที่มี ส่วนสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่และเมือง รวมถึงการพัฒนาเมืองที่น่าอยู่ ขณะเดียวกันองค์กรที่มี ส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเช่น องค์กรบริหารท้องถิ่น(อบต.) ประชาชน และภาคเอกชน ฯลฯ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อการท่องเที่ยว สร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อ ส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทำหน้าที่เป็นเวทีแห่งการระดมความคิดและการกระทำ อย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งเป็นคลังทางองค์ความรู้และฐานข้อมูลในมิติต่างๆ ผลักดันไปในแนวทาง และทิศทางที่ถูกต้อง

การกำหนดเป้าหมาย ทิศทาง แนวทาง นโยบาย และแผนการดำเนินการจัดการต้องชัดเจน และเป็นรูปธรรม แนวทางการดำเนินการเพื่อก้าวไปสู่ทิศทางท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นั้นต้องมีการ จัดสรรการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสมและชาญฉลาด เพื่อให้เกิดความชัดเจนของพื้นที่ การจัดสรรและ ดำเนินการบริหารจัดกิจกรรมต่างๆ ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่และส่งเสริมความรู้ สร้างความ เข้าใจ ก่อให้เกิดความสำนึกต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแวดล้อมและวัฒนธรรมอันดีของชุมชน มีการ จัดสรรผลประโยชน์อย่างชัดเจนเป็นธรรม โปร่งใส ตรวจสอบได้ ภายใต้กรอบกติกาคุณธรรม จริยธรรมที่ยอมรับร่วมกัน ส่งเสริมและพัฒนาความสัมพันธ์อันดีในเชิงสร้างสรรค์และแสวงหา ความร่วมมือในทุกด้านและทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การร่วมคิด ร่วมทำ โดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่น

การสร้างบรรทัดะหว่างชุมชน การปฏิบัติกรของภาคเอกชน การปกป้องการจัดการ พื้นที่ และการเชื่อมโยงไปสู่การท่องเที่ยวตลาดต่างประเทศและอื่นๆ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิง นิเวศ คนในท้องถิ่นต้องได้รับความตั้งใจ ในการวางแผนเป็นพิเศษ ปัญหาของความขัดแย้ง การ กำหนดรูปแบบของการประกอบการ การพัฒนาความเกี่ยวพันด้านทักษะ การเคลื่อนย้ายของคน ในชุมชน ต้องใช้การจัดการ และสิทธิอย่างตรงไปตรงมาบนทรัพยากร นโยบายของภาครัฐ ความ ร่วมมือของท้องถิ่นเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เพิ่มอัตราเจ้าหน้าที่เพื่อช่วยจัดชุมชนในการพัฒนาให้ดีขึ้น ภาคธุรกิจเอกชน ก็ต้องให้ความเห็นชอบสนับสนุน แต่บ่อยครั้ง บทบาทของผู้ที่มีส่วนได้เสีย มี ความเห็นหรือแนวทางที่แตกต่างกัน ซึ่งทำให้เกิดความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมของชุมชนมากขึ้นใน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีความจำเป็นต้องจัดบทบาทและทักษะความชำนาญของผู้มีส่วนได้เสีย ทุกรายก็ตีพวกเขาต้องพัฒนา ในรูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่น การปกป้องสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เป็นไปได้ จะต้องได้รับความเข้าใจ สำหรับ กระแสความซับซ้อน ผลกระทบหรือความล้มเหลวคือ คนในชุมชนท้องถิ่นไม่ได้รับผลประโยชน์ สิ่งแวดล้อมถูกทำลาย และไม่มีการต่อเนื่องในการทำกิจกรรมระยะยาว ขาดการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และคุณภาพชีวิต กระแสอุปสรรคของพื้นฐานของประชากรในท้องถิ่น ความ เป็นไปได้ ความยั่งยืนในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พื้นที่ที่ถูกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อผล กำไร การชักจูงในทางที่ผิดของคนรอบข้าง คุณภาพของสังคมและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ต้องถูกผลักดันไปข้างหน้า บรรลุเข้าเป็นวาระของนโยบายด้านการส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน โดย มุ่งเน้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นอันดับต้นๆ

ในปัจจุบันประเทศต่างๆทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย กำลังเผชิญกับปัญหาการสูญเสียพื้นที่ ป่าธรรมชาติอย่างรวดเร็ว ซึ่งพื้นที่ป่าธรรมชาติเหล่านี้ล้วนมีความสำคัญและคุณประโยชน์มหาศาล กล่าวคือ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชและสัตว์นานาชนิด ช่วยปกคลุมและลดการสูญเสียหน้าดิน และ รักษาคุณภาพน้ำ ฯลฯ นอกจากนี้เขตอนุรักษ์ธรรมชาติบางแห่งยังเป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อน

หย่อนใจอีกด้วย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นเร่งด่วนที่จะทำการแก้ไขปัญหาดังกล่าว แนวทางที่จะใช้ในการแก้ปัญหา ได้แก่ การอนุรักษ์พื้นที่ป่าธรรมชาติเอาไว้ในรูปแบบต่างๆ กัน รัฐบาลไทยเองก็ได้พยายามขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในอัตราเพิ่มถึงร้อยละ 40 ระหว่างปี พ.ศ.2530-2535 แต่ความพยายามที่จะขยายพื้นที่อนุรักษ์โดยงบประมาณไม่เพียงพอ ทำให้ประสิทธิภาพในการรักษาป่าลดลง ไม่สามารถป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและลักลอบหรือฆ่าสัตว์ได้ ซึ่งเป็นปัญหาในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่รวมทั้งประเทศไทยด้วย

อย่างไรก็ตาม การอนุรักษ์ป่าธรรมชาติดังกล่าวย่อมมีต้นทุนเกิดขึ้น ไม่ว่าจะต้นทุนทางตรง ต้นทุนทางอ้อม หรือต้นทุนเสียโอกาสของพื้นที่นั้นๆ เนื่องจากงบประมาณของประเทศมีจำนวนจำกัด ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องตัดสินใจเลือกโครงการ เพื่อจัดสรรงบประมาณระหว่างโครงการรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการด้านสาธารณสุขโลกและการพัฒนาด้านอื่นๆ ในการจัดลำดับความสำคัญของโครงการต่าง ๆ นั้น โครงการอนุรักษ์ธรรมชาติ มักตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบ เพราะคุณค่าของธรรมชาติไม่อาจตีค่าเป็นต้นทุนให้เห็นได้ชัดเจน ในขณะที่โครงการพัฒนาอื่นๆ เช่นการสาธารณสุขโลก การศึกษา สามารถคำนวณผลประโยชน์ให้เห็นได้อย่างเด่นชัด โครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงมักถูกจัดลำดับอยู่ท้ายๆ เสมอ

ดังนั้น การประเมินผลประโยชน์ที่เกิดจากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญ และมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อให้การจัดลำดับเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสมกับผลประโยชน์ที่จะได้รับ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่อังมีศักยภาพสูงเพียงพอที่จะรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับสภาพธรรมชาติ อาจเพิ่มรายได้ให้กับอุทยานฯ และชุมชน เพื่อช่วยขยายความสามารถในการอนุรักษ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นแผนแม่บทหนึ่งของโลก คือ แผนปฏิบัติการ 21 หรือ Agenda 21 (เป็นพันธกรณีที่รัฐบาลจากประเทศสมาชิกองค์การสหประชาชาติทั้ง 179 ประเทศจัดกลุ่มว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่เรียกว่า Earth Summit เมื่อเดือนมิถุนายน 2535 ที่เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล) เป็นการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงความสมดุลอย่างยั่งยืนระหว่างการบริโภค ประชากร และความสามารถในการรองรับของโลกต่อการค้ามนุษย์ รวมถึงการพัฒนาเทคโนโลยีและเทคนิคต่างๆ ที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ขณะเดียวกันก็มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวัง เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืน (Sustainable Development) นั้น ประเทศต่างๆ ที่ประกอบอุตสาหกรรม รวมทั้งอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ต่างมุ่งพัฒนาให้ได้ผลผลิตจำนวนมาก มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก เพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจ มุ่งหาเงินตรารายได้จากต่างประเทศเข้าสู่ประเทศ ให้มียอดรายได้ในอันดับสูงสุด เป็นการท่องเที่ยวมวลชน โดยใช้ทรัพยากรทางการ

ท่องเที่ยวอย่างฟุ่มเฟือย มุ่งให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นผลให้สภาพแวดล้อมโดยรวมเป็นมลพิษ สถานการณ์การท่องเที่ยวของประเทศไทยย่อมได้รับผลกระทบรวมอยู่ด้วย จากแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน นักคิด นักพัฒนาในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เกิดความคิดต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน หมายถึงการบริหารจัดการทรัพยากรทางการท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจและสังคม โดยการใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอันมีคุณค่าอย่างรอบคอบและชาญฉลาด ก่อประโยชน์สูงสุด ในระยะยาวนานที่สุด เกิดปัญหาผลกระทบน้อยที่สุด ขณะเดียวกัน คุณภาพของทรัพยากรจะต้องดีขึ้นแม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นก็ตาม(รำไพพรรณ แก้วสุริยะ, ๒๕๓๘:๗)

สรุป ปัญหาที่ปรากฏตอนนี้ ที่ขัดขวางการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อม ทำให้การแก้ปัญหาการพัฒนาไม่สำเร็จ และการพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ได้ ก็เพราะปัญหาภิเษก 3 อย่างที่เป็นตัวขัดขวางจริยธรรม คือ **ตัณหา** ความอยากได้ อยากบำรุงบำเรอตัวเอง ให้มีความสุขสบาย พรั่งพร้อม ด้วยวัตถุที่มากมายสมบูรณ์ เรียกว่าความอยากได้ผลประโยชน์ **มานะ** ความต้องการยิ่งใหญ่ อยากมีอำนาจครอบงำผู้อื่น ตั้งแต่ระดับบุคคลถึงระดับสังคมประเทศชาติ เรียกว่าความใฝ่อำนาจ **ทิฐฐิ** ความยึดมั่นตลอดจนคลั่งไคล้ในค่านิยม แนวคิด ลัทธิ ศาสนา อุดมการณ์ ต่างๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่อยากต่อการแก้ไข แต่การแก้ปัญหาก็สามารถทำได้โดยใช้ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี กิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นแกนกลาง นอกจากนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบอื่น โดยเฉพาะการเมือง เช่น นโยบายของรัฐ การออกกฎหมาย การเก็บภาษี งบประมาณ ที่สำคัญที่สุดคือการศึกษา คนจะพัฒนาสำเร็จได้ คนต้องมีจริยธรรม และเป็นจริยธรรมแห่งความพอใจและความสุข จึงจะแก้ปัญหการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ (พระธรรมปิฎก, 2546:93)

ข้อเสนอแนะ

1. รัฐควรมีนโยบายในการปรับปรุงรูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนให้ชัดเจน การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมควรเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของชาติ การสร้างรูปธรรมนำร่อง ควรตั้งอยู่บนฐานคิดทางยุทธศาสตร์ ที่มีความเป็นเอกภาพมากกว่าที่เป็นอยู่
2. รัฐจะต้องมุ่งเน้นกระบวนการสาธารณะ กระบวนการนิติบัญญัติที่ควบคู่กัน กระบวนการนิติบัญญัติ ประกอบด้วย การเมืองภาคประชาชน และการเมืองภาคนักการเมือง และกระบวนการนิติบัญญัติที่ดี สังคมต้องมีความรู้ คุณธรรม ศีลธรรมเป็นหลัก ที่จะเชื่อมต่อกับขบวนการทางการเมือง อันจะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน
3. องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น(อบต.) ควรทำหน้าที่ศูนย์กลาง ประสานความร่วมมือกับบุคคลและองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้อง ใช้งานวิจัยชุมชนท้องถิ่นที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น โดยให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในขบวนการ โดยเฉพาะนายทุนที่เข้ามา

กรอบกรรณการที่คิดในพื้นที่ เพื่อสร้างความร่วมมือ และช่วยกันผลักดันนโยบาย สาธารณะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ หาแนวทางอย่างเป็น ระบบแบบองค์รวมในการส่งเสริมและพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างรอบด้าน ทำ หน้าที่ให้เกิดความเป็นเอกภาพในทุกด้าน ทั้งในการวางแผน การดำเนินการ การจัดสรร งบประมาณ และอื่นๆ รวมถึงการติดตามประเมินผลไปในทิศทางที่ถูกต้องและสอดคล้อง กัน

4. ความต่อเนื่อง ทำงานเป็นทีม อย่างมีเอกภาพ ของผู้ประกอบการท่องเที่ยว กิจกรรมต่างๆ วัฒนธรรมของชุมชนนั้นๆ ระบบนิเวศทางธรรมชาติ ระบบมาตรฐานคุณภาพและความ ปลอดภัย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นกลไกสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน นั้นจะต้องมีความสมดุล ระหว่าง การตลาด และการพัฒนาสินค้าและบริการ โดยต้องมีคุณภาพ มีความสัมพันธ์ ที่ถูกต้อง ของ ชุมชนและองค์กรต่างๆที่มาเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
5. ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมท้องถิ่น ควบคู่กับความรู้สมัยใหม่ (วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี) สร้างและพัฒนาสินค้าที่ระลึก ของชุมชน โดยจัดหารูปแบบสินค้า วิทยากร และจัดตั้งกลุ่มดำเนินการ รวมถึงการส่งเสริมการตลาดเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชน
6. จัดเวทีแลกเปลี่ยนและการเรียนรู้ให้กับชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของระบบนิเวศ เพื่อให้ ชุมชนพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้เชิงนิเวศ และสามารถให้ความรู้ สื่อสารกับ นักท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบ
7. สร้างเครือข่ายชุมชน ให้กว้างขวาง ครอบคลุมทุกพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้เกิดความภาคภูมิใจ ในการอนุรักษ์ รักษาไว้ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณ อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่
8. ควรมีการฝึกอบรมให้แก่คนท้องถิ่น ผู้ประสงค์อยากเป็นมัคคุเทศก์ โดยมุ่งเน้นทักษะ เกี่ยวกับการนำเสนอให้แก่ ผู้มาเยือน และเปิดโอกาสให้คนท้องถิ่นได้ฝึกปฏิบัติการจริง ทั้งนี้เพื่อสร้างความชำนาญ หรือความเชี่ยวชาญให้กับคนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการฝึกอบรมเป็น ระยะๆ และหัวข้อที่จะฝึกอบรมนั้น ต้องเป็นการตัดสินใจร่วมกันระหว่างคนท้องถิ่นกับผู้ จัดให้มีการฝึกอบรม
9. ควรมีการสร้างกฎระเบียบการท่องเที่ยวในพื้นที่ ที่มีคณะกรรมการการท่องเที่ยวในระดับ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ควบคุมปัจเจกบุคคลผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ให้ ปฏิบัติตามกฎระเบียบ โดยการวางกฎระเบียบนั้น ต้องปรึกษาหารือกับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องในพื้นที่ก่อน เช่น กรมป่าไม้ กรมการปกครอง การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นต้น ซึ่งเป็นการประสานกันระหว่าง รัฐ กับชุมชนท้องถิ่น
10. มีความเป็นไปได้ที่จะจัดตั้งกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ เพื่อระดมทุน จากประชาชน จากการศึกษาของ TDRI พบว่า มีประชาชนไทยในเขตเทศบาลและ

สุขภาพิบาลทั่วประเทศ ยินดีจ่ายรวมกันถึง 3,000 ล้านบาทต่อปี โดยกองทุนดังกล่าวอาจจะจัดตั้งโดยรัฐบาลหรือองค์กรเอกชนอิสระ(NGOs) ก็ได้ แต่จะต้องมีระเบียบในการจัดการและมีการจัดสรรเงินในการใช้จ่ายอย่างชัดเจน

11. ทางเลือกอื่นๆในการระดมทุนคือ การขายหุ้นในการอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ให้แก่ผู้ที่สนใจการอนุรักษ์ธรรมชาติ ทั้งในและนอกประเทศ ซึ่งองค์กรเอกชน มูลนิธิผู้รักธรรมชาติ บริษัท และหุ้นเพื่อการอนุรักษ์จะขายเพื่อเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินไม่ได้ รายได้จากกองทุนจะใช้ในการอนุรักษ์เขาใหญ่ เพิ่มการบริการด้านการศึกษาธรรมชาติ และวิจัยทางวิทยาศาสตร์และระบบนิเวศป่า

ข้อบกพร่องในการศึกษาและข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

เนื่องจากในการศึกษาครั้งนี้มีข้อจำกัดทางด้านระยะเวลา และงบประมาณ จึงไม่สามารถทำการสัมภาษณ์ได้อย่างละเอียดและครอบคลุม ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป ควรจะต้องจัดทำ Focus Group เพื่อจะได้วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคต่างๆของชุมชน เกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ลงตัวระหว่างกลุ่มชุมชน กลุ่มนักลงทุน และกลุ่มการเมืองท้องถิ่น นอกจากนี้จะได้ข้อคิดเห็นหลากหลายจากชุมชนแต่ละชุมชน และสามารถเปรียบเทียบศักยภาพ ระดับความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆได้ และสามารถหาแนวทางในการพัฒนาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ได้อย่างเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น